

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СІМ'Ї ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

У статті розкрито поняття «позитивна життєдіяльність сім'ї», проаналізовано зміст і умови організаційно-педагогічного забезпечення позитивної спрямованості сімейних відносин, визначена роль соціального педагога у створенні позитивної життєдіяльності сімей військовослужбовців, охарактеризовані перспективи досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: позитивна життєдіяльність сім'ї, сімейні відносини, військовослужбовці, позитивна орієнтація.

Становлення незалежної української держави) її економічний та соціальний розвиток, інтеграція в європейське і світове співтовариство можливі лише за умов докорінних змін у всіх сферах суспільного життя і, перш за все – у соціальній сфері. Найбільша увага при цьому, на наш погляд, повинна приділятися процесам, які відбуваються у сім'ї, адже саме сім'я є інститутом, який створюється суспільством для задоволення різноманітних потреб його членів і виконує ряд життєво важливих функцій.

На спосіб життя сім'ї військовослужбовця Збройних Сил України, окрім соціальної політики держави, значний вплив здійснює специфіка його професії, яка сприяє обмеженню соціальних контактів членів сім'ї (велика частина сімей військовослужбовців функціонує у відносній ізоляції від цивільного суспільства – віддалених від населених пунктів військових гарнізонів, або в умовах нерозвиненої інфраструктури), що впливає на обмеження можливостей сім'ї – в якій освіті дітей (через часті переїзди сім'ї на нове місце служби і пов'язаною з ними адаптацією дітей до нових колективів однолітків, навчальних програм, тощо), у кваліфікованому медичному обслуговуванні, в повноцінному відпочинку та спільному проведенні дозвілля [6, 9]. Серед найбільш значущих соціальних проблем сімей військовослужбовців можна також виділити наступні: малозабезпеченість; проблеми з житлом, викликані дефіцитом житлового фонду в Україні в цілому і в Збройних Силах – зокрема; проблеми з працевлаштуванням і соціальним становищем дружин військовослужбовців пояснюються обмеженістю в місцях проходження служби робочих місць за фахом; напруженість і соціально-психологічний дискомфорт в сім'ї; проблема неадекватної взаємодії сім'ї з соціумом. З іншого боку, держава сьогодні не в змозі забезпечити високу статусну позицію військовослужбовця і його сім'ї, компенсувати ці обмеження правами і соціальними гарантіями [6, 12].

Через перераховані причини для більшості військовослужбовців сім'я служить компенсуючим чинником у професійній діяльності і відіграє роль емоційного притулку. Поряд з цим, характер праці і деякі інші чинники, пов'язані з професійною діяльністю військовослужбовців, можуть здійснювати істотний вплив на шлюбно-сімейну атмосферу і викликати конфлікти. Між армією і сім'єю спостерігається порушення ціннісно-орієнтаційної єдності: служба в армії стає причиною сімейної напруженості, а сім'я – базою для виникнення службових конфліктів. У результаті, суперечності, які виникають у професійному середовищі, виливаються в суперечності сімейні і навпаки. Усе це безпосередньо впливає на виконання професійних обов'язків військовослужбовцями Збройних Сил України, а, отже, і на обороноздатність країни у цілому.

Саме тому надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців, забезпечення їх нормального функціонування та розвитку.

У роки радянської влади дослідження сім'ї військовослужбовця здійснювалось відділом військово-соціологічних досліджень Головного політичного управління Радянської Армії і Військово-Морського Флоту в рамках закритої проблематики на матеріалах окремих військових частин (І. Образцов). Вчених цікавили здебільшого питання сімейно-побутових відносин (І. Даниленко), впливу функціонування сім'ї на професійну діяльність офіцера (М. Мілорадов), проблем зміцнення сім'ї військовослужбовця (Т. Семикіна) та ін. Вивчення особливостей сучасних сімей військовослужбовців здійснювали такі вчені як М. Бабенко, І. Зверєва, О. Карабецька, І. Козлова, О. Лугова, С. Моцарь, М. Ротань, В. Торохтій, Л. Хоменко. Проблеми соціального захисту сімей військовослужбовців досліджували С. Корольов, Г. Лактіонова, Л. Матвейчук, А. Шишканов.

Відаючи належне теоретичній і практичній значущості робіт дослідників, ми змушені констатувати, що стан наукової розробки проблеми життєдіяльності сімей військовослужбовців та ролі соціального педагога у забезпеченні її позитивної спрямованості не можна вважати задовільним. Тому метою даної статті є розкриття змісту і умов організаційно-педагогічного забезпечення позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців та визначення ролі соціального педагога у цьому процесі.

Як відомо, життєдіяльність сім'ї – це сукупність видів активності сім'ї у цілому та кожного її члена зокрема, яка виявляється у поведінці і здійснюється в конкретних соціальних умовах і протягом певного часу. Основними сферами життєдіяльності сім'ї є виховання, праця, побут, культура, освіта [3, 304].

Позитивна спрямованість життєдіяльності сім'ї – такий стан сім'ї, який найбільшою мірою відповідає вимогам нормальної життєдіяльності її членів та виховання дітей [5, 268]. У гармонійній родині встановлюється рухлива рівновага, яка виявляється в оформленні соціальних ролей кожного члена родини, формуванні сімейного «Ми», здатності членів родини швидко і ефективно розв'язувати протиріччя. Позитивні сімейні відносини є вагомим соціально-педагогічним чинником життєдіяльності сім'ї, оскільки впливають на її життєздатність та динаміку. Дисгармонія родини – це негативний характер сімейних відносин, який проявляється у конфліктній взаємодії між членами сім'ї. Рівень психологічної напруги в такій родині має тенденцію до наростання, призводячи до невротичних реакцій її членів, виникнення почуття постійного занепокоєння в дітей [3, 27].

Важливою умовою забезпечення позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців є організація в них соціально-педагогічного процесу. Соціально-педагогічний процес – це спеціально організована послідовна зміна станів чи елементів соціальної системи і її підсистем, будь-якого соціального об'єкта, яка розвивається в часі і в межах визначеної виховної системи та спрямована на перетворення особистісних властивостей і якостей вихованців. Важливе місце у соціально-педагогічному процесі займає соціально-педагогічна діяльність (підтримка).

Серед численних цілей соціально-педагогічної підтримки сім'ї слід виділити наступні: створення умов для формування соціально-педагогічної стійкості сім'ї до сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій; підвищення потенціалу формуючої дії сім'ї на своїх членів (здатності до їх соціалізації); відновлення, підтримка активності сім'ї; стимулювання потреби членів сім'ї у трансформації соціально-педагогічних знань в сімейно-сусідських відносинах, соціальному середовищі; досягти такого кінцевого результату, при якому необхідність в соціально-педагогічній підтримці у сім'ї зникне.

Найбільш розповсюджені теоретичні обґрунтування соціально-педагогічної діяльності з сім'ями військовослужбовців об'єднуються в три основні групи:

- психологічно-орієнтовані теорії соціально-педагогічної діяльності (екзистенціальна; гуманістична; психодинамічна; кризово-інтервентна; біхевіористична; біоенергетична; тілесно-орієнтована; соціонічна; психосинтетична);
- соціологічно-орієнтовані теорії соціально-педагогічної діяльності (загальносистемна; соціально-екологічна; радикальна; марксистська);

- комплексні (міждисциплінарні) теорії соціально-педагогічної діяльності (вітально-орієнтована; когнітивна; конфліктологічна; соціально-педагогічна; соціокультурна) [6, 42].

Кожна із зазначених теорій має свій зміст, цільові орієнтації, методи пізнання і перетворення соціальної практики.

Метою соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців є гармонізація внутрішньої взаємодії, налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності сімей, організація співпраці індивіда і соціального військового середовища. Саме взаємозв'язок індивіда і соціального військового середовища обумовлює основні завдання соціально-педагогічної діяльності з сім'ями військовослужбовців: здійснення впливів на індивіда з метою його соціалізації у військовому середовищі, забезпечення його входження в конкретний військовий соціум; вдосконалення соціального військового середовища (і природно, конкретного військового соціуму) в інтересах індивіда; оптимізація взаємодії індивіда і соціального середовища; організація соціальної взаємодії в сім'ях; налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців [1, 6].

Об'єктом діяльності соціального педагога з сім'ями військовослужбовців є конкретна сім'я (особа), включена у соціальне військове середовище, подружжя, дитина, оточення сім'ї. Предметом – практична діяльність відповідних інститутів і організацій, а також окремих осіб із забезпечення взаємозв'язку сім'ї військовослужбовця і середовища її життєдіяльності [6, 84].

За змістом діяльність соціального педагога з сім'єю військовослужбовця поділяється на такі види: освітня; виховна; психологічна; посередницька. Залежно від терміну надання, основні види соціально-педагогічної допомоги сім'ям військовослужбовців поділяють на: короткочасні; довготривалі (від чотирьох місяців і більше) [2, 39].

Уся соціально-педагогічна робота підпорядковується принципам соціально-педагогічної діяльності – основним вимогам до її змісту, організації та здійснення. Враховуючи закономірності розвитку соціального військового середовища стало можливим виділення наступних принципів соціально-педагогічної діяльності з сім'ями військовослужбовців: принцип законності та прав людини; принцип державного підходу до завдань, які реалізуються; принцип зв'язку змісту соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності; принцип особистісного соціально-діяльнісного підходу до соціально-педагогічної діяльності; принцип диференційованого і індивідуального підходу; принцип педагогізації соціально-педагогічної діяльності; принцип соціокультурної спрямованості соціально-педагогічної діяльності; принцип наукової обґрунтованості соціально-педагогічної діяльності; принцип цілеспрямованості, відповідно якому соціальний педагог повинен цілеспрямовано досягати професійної мети, впливаючи на свідомість, волю, почуття і вчинки людей; принцип універсальності; принцип соціального реагування; принцип клієнтоцентризму; принцип опори на власні сили; принцип конфіденційності; принцип толерантності; принцип системності; принцип об'єктивності в широкому (соціальному) і вузькому (на рівні практики соціально-педагогічної діяльності) значеннях; принцип гуманізму; фамілієцентристський принцип [1, 69-70].

Зазначені принципи визначають функції і сфери соціально-педагогічної діяльності з сім'ями військовослужбовців: діагностична функція, прогностична функція, обслуговуюча функція, адаптаційна функція, реабілітаційна функція, анімаційна функція, превентивна, профілактична, корекційна функції, освітня функція, організаційно-розпорядча, забезпечення сприятливих соціально-екологічних умов, розвиток соціальних комунікацій, функція соціальної освіти [6, 21-25].

Функції соціально-педагогічної діяльності з військовослужбовцями і їх сім'ями тісно пов'язані із напрямками цієї діяльності: соціальна допомога, соціальний захист, соціальна підтримка, соціальне забезпечення, соціальне обслуговування, соціальне посередництво, соціальна адаптація, соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна корекція, соціальна реабілітація, підготовка до цивільного життя та організація культурно-дозвіллевої діяльності [8, 74].

Соціально-педагогічна діяльність як практика полягає у задоволенні різноманітних потреб сімей військовослужбовців, які виникають у процесі їх взаємодії із соціальним військовим середовищем, конкретним військовим соціумом. За своїм характером соціально-педагогічна робота є активно-змінюючою діяльністю, тому позитивна спрямованість життєдіяльності сім'ї військовослужбовця налагоджується шляхом використання найрізноманітніших форм, методів, прийомів та засобів.

Оскільки сім'ї військовослужбовців, як і проблеми, з якими вони зустрічаються, є надзвичайно різноманітними, з ними використовуються такі форми соціально-педагогічної роботи:

- за складом і кількістю учасників: індивідуальні, групові, масові;
- за тривалістю: одноразові заходи, постійно діючі, «пульсуючі»;
- за перспективою: розраховані на близьку, середню та віддалену перспективу;
- за місцем проведення: стаціонарні, виїзні, пересувні, циклічні;
- за ступенем самостійності учасників: групи самопомоги, взаємодопомоги, сім'ї, які працюють за допомогою консультанта; сім'ї, які працюють під безпосереднім керівництвом соціального педагога;
- за рівнем творчості: інформаційні, репродуктивні, тренувальні, творчі;
- за видом діяльності: ігрові, комунікативні, трудові, навчальні;
- за умовами здійснення: екстрені, звичайні;
- за характером спілкування: безпосередні, опосередковані;
- за метою, спрямовані на: збір та аналіз інформації; участь у формуванні сімейної політики і завдань соціальної роботи; участь у реалізації сімейної політики і проведенні соціального супроводу сім'ї; профілактику неблагополуччя та його рецидивів; узагальнення результатів; контроль за якістю соціально-педагогічної роботи;
- за складністю побудови: прості, складні, комплексні [2, 3, 5].

Методика впливу на сім'ю військовослужбовця – це сукупність методів, прийомів і засобів оптимального вирішення назрілої проблеми чи виконання певного виду діяльності. До найпоширеніших методів соціально-педагогічної роботи з сім'єю військовослужбовця відносяться: метод переконання, консультативна бесіда (актуалізує внутрішні ресурси сім'ї, підвищує її реабілітаційну культуру і активність), тренінг (розвиває активність і впевненість), «скульптурна група» (виявлена й усвідомлена проблема змушує членів родини переглянути свою поведінку), методика спрямованої зміни (індивід за досить короткий час вчиться автоматично добирати форми поведінки, за якими буде винагорода), методика сімейної згоди, метод групової дискусії, метод відеокорекції, метод гри (допомагає моделювати й відтворювати в контрольованих умовах сімейні ситуації), метод спільних дій (заснований на виконанні дитиною і батьками загального завдання), метод конструктивної суперечки (допомагає порівнювати різноманітні точки зору батьків на виховання дитини, вирішення проблемних ситуацій, прислухатися один до одного, вибрати найбільш раціональні й ефективні підходи на основі співробітництва), метод вербальної дискусії (навчає культурі діалогу в сім'ї, формує вміння аргументувати свої докази й уважно розглядати аргументи іншої людини, у тому числі – власної дитини) [5, 196-198].

Окрім поняття метод в соціальній педагогіці виділяють поняття прийому. Прийом – це конкретизований метод або його частка (метод реалізується саме через прийом). Усі прийоми поділяються на твірні і гальмівні [3, 56].

Засоби соціально-педагогічної діяльності – це сукупність матеріальних, інтелектуальних, емоційних прийомів які використовуються соціальним педагогом в своїй діяльності. В якості засобів найчастіше виступають книги, засоби масової інформації, природа і навколишнє середовище. Існування засобів не залежить від бажання соціального педагога, але уміння їх використання призводить до досягнення позитивного результату [3, 273].

Важливою умовою позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців є оптимізація соціально-педагогічної роботи з даною категорією сімей. Вона забезпечуватиметься наступними складовими: створенням мережі

спеціалізованих соціально-педагогічної служб, особливо у невеликих населених пунктах; налагодженням соціально-економічної роботи, організацією самопомоги і взаємодопомоги родин військовослужбовців, розвитком елементів малого виробництва, кооперативних форм праці; задоволенням різноманітних потреб військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, і членів їхніх сімей, що виникають у процесі їхньої взаємодії із соціальним військовим середовищем, конкретним військовим соціумом; формуванням дієвої соціальної політики держави у цілому та у сфері соціального захисту військовослужбовців та їх сімей зокрема [6, 73-75].

Ще однією з найвагоміших умов ефективності соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців є професіоналізм фахівця, який здійснюватиме цю роботу. Соціально-педагогічна робота є універсальним видом діяльності. Вона вимагає від спеціаліста знань у найрізноманітніших сферах і, що найважливіше, уміння використовувати їх на практиці.

Основними завданнями соціального педагога у роботі з сім'ями військовослужбовців є: виявляти сім'ї військовослужбовців та окремих осіб, які потребують різних видів соціальної допомоги; виявляти причини виникнення у них проблем, конфліктних ситуацій, сприяти їх розв'язанню; сприяти різноманітним громадським і державним організаціям і закладам у наданні необхідної соціально-економічної допомоги сім'ям військовослужбовців; надавати допомогу в сімейному вихованні, укладенні трудових договорів про надомну роботу жінкам військовослужбовців, які мають неповнолітніх дітей; проводити психолого-педагогічну та юридичну консультації; виявляти сім'ї військовослужбовців, які мають потребу в лікуванні, отриманні матеріальної, соціально-побутової чи іншої допомоги; організовувати соціальний захист сімей військовослужбовців; брати участь у роботі зі створення центрів соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців, дитячих і сімейних центрів, клубів та асоціацій, об'єднань [4, 19].

Професійна діяльність соціального педагога у сім'ях військовослужбовців характеризується трьома основними підходами до розв'язання їх проблем [7, 44]: виховний – роль учителя, консультанта, експерта; фасилітативний – роль помічника, прихильника або посередника у подоланні труднощів чи проблем; адвокативний – роль адвоката, а також помічника людей, які не спроможні самостійно захищати свої права. Соціальний педагог у своїй діяльності виступає також посередником між сім'єю військовослужбовця, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами [2, 38]. Послуги, які він надає сім'ї, спрямовані на допомогу у створенні й поліпшенні умов її життєдіяльності, можливостей самореалізації її членів, захист їх прав та інтересів. Це також впливає на налагодження соціального життя в сім'ї.

Робота соціального педагога з сім'ями військовослужбовців характеризується рядом властивостей, основними з яких є: науковість; активність; адресність; комплексність; гнучкість; динамічність; неперервність. Найважливіше правило діяльності фахівця – «не нашкодь» – передбачає розуміння труднощів у життєдіяльності сім'ї військовослужбовця, уміння об'єктивно оцінити свою здатність «поправити справу» і бажання знайти гідний варіант вирішення проблеми для конкретної сім'ї [6, 23].

Ситуація, яка складається сьогодні у Збройних Силах, вимагає розробки і реалізації ряду радикальних заходів для: зміни соціального статусу військовослужбовців і членів їхніх сімей, закріпленого у законодавчому порядку; пріоритетного розвитку соціально-педагогічної діяльності у військовому соціумі; пошуку і використання потенціалу не лише державної і відомчої соціальної політики стосовно цієї специфічної групи сімей, але і нетрадиційних (або незвичних у даний час) форм надання соціально-педагогічної допомоги членам сімей військовослужбовців.

Таким чином, соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців являє собою теорію, яка відображає науково-пізнавальну діяльність у соціальній практиці; практику, яка відображає безпосередню діяльність фахівців і інститутів з вирішення соціальних проблем військовослужбовців і їх сімей; науково-освітній

комплекс, який відображає науково-освітню діяльність з підготовки кадрів як для практичної і теоретичної, так і для власне освітньої діяльності (мова йде про три грані соціально-педагогічної діяльності). Кожна грань має у своєму розпорядженні повний набір структурних елементів (об'єкт і предмет; мету і завдання; форми і методи; функції і сфери), що, незважаючи на свій тісний взаємозв'язок, мають свої відмінності. У деяких випадках ці елементи розвинені поки недостатньо, існують у прогностичному, модельному варіанті.

Успішній організації позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців сприятимуть такі чинники: відкритість і налаштованість на позитивний результат соціально-педагогічної роботи членів сім'ї військовослужбовця; практична діяльність членів сім'ї військовослужбовця з організації позитивно спрямованої життєдіяльності; досвідченість соціального педагога, який володіє відповідними знаннями, уміннями і навичками; наявність зацікавлених у позитивному вирішенні проблеми партнери (працівники військового підрозділу, соціальних служб, навчально-виховних закладів, оточення сім'ї і ін.).

Виходячи із того, що соціальний захист сімей військовослужбовців як важливого соціального інституту є одним із стратегічних загальнонаціональних пріоритетів державної політики України, у майбутньому необхідно дослідити вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів на функціонування сімей військовослужбовців, з'ясувати роль різних видів соціально-педагогічної діяльності у налагодженні їх позитивно спрямованої життєдіяльності.

Література

1. Алексєєнко Г. Ціннісні орієнтації сімейного виховання: концепція реалізації // Рідна школа. – № 10. – 1997. – С. 69-72.
2. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480 с.
3. Педагогічний словник для молодих батьків. – К: ДЦССМ, перевидання, 2003. – 348 с.
4. Постовий В. Сучасна сім'я і її педагогіка. – К: Освіта, 1994. – 64 с.
5. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. – К: «ЕксОб», 2004. – 304 с.
6. Социальная работа с военнослужащими и членами их семей / Под общ. ред. И.А Липского. – М.: ВУ, 1996. – 234 с.
7. Социальная педагогика: Опыт словаря-справочника / Под общей ред. И.И. Калачевой, Я.Л. Коломинского, А.И. Левко. – Мн.: НИО, 2000. – 213 с.
8. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л.В.Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.

Kapska A.Y., Oleksyuk N.S.

THE ORGANIZATIONALLY – PEDAGOGICAL PROVIDING OF POSITIVE VITAL OF MILITARY MAN'S FAMILY

In article the concept "positive ability to live of family" is opened, are analysed the contents and conditions of organizational - pedagogical maintenance of a positive orientation of family attitudes, the role of the social teacher in creation of positive ability to live of families of military men is determined, prospects of researches in this direction are characterized.

Key words: positive vital of family, positive orientation, military man, family relations

Надійшла до редакції 06.11.2008 р.